

## NOVI DIJALEKATSKI RJEČNICI SRPSKOHRTVATSKOG JEZIKA

MILOŠ OKUKA

Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 808.61/.62—087:808.61/.62—3

Pregledni rad

Dijalekatska leksika otkriva materijalnu i duhovnu kulturu određenog kraja i povijesni razvoj jezika. Novi rječnici čakavskog i štokavskog narječja vrijedan su doprinos sh. leksikografiji; oni upotpunjuju sliku istorijskog razvitka sh. jezika i načina njegova funkcioniranja.

Iako srpska i hrvatska leksikografija imaju dugu i bogatu tradiciju (up. npr. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, I—XXIII, Zagreb 1880—1975), temeljitije istraživanje dijalekatske leksike srpskohrvatskog jezika novijeg je datuma. Ne uzimajući u obzir manje leksičke zbirke uz dijalektološke i etnografske studije, sve do šezdesetih godina našeg vijeka postojao je praktično samo *Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta* G. Elezovića (I, Srpski dijalektološki zbornik, 4, Beograd, 1932, II, ista edicija /SDZb/, 6, Beograd 1935), tako da je leksika svih drugih govora uglavnom bila samo toliko poznata koliko je poslužila kao materijal za gramatičku strukturu određenog govora ili dijalekta. Međutim, u posljednjih tridesetak godina mnogi govori sva tri dijalekta srpskohrvatskog jezika — čakavski, kajkavski i štokavski — dobili su, dobrim dijelom, svoju leksikografsku obradu. Preciznije rečeno, kajkavska se leksika obrađuje u Zavodu za jezik u Zagrebu kao dopuna velikom *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* prije svega u svojoj literarnoj formi i upotrebi (up. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za jezik IFF, I—V, Zagreb 1984—1988), a čakavska i štokavska leksika uglavnom u svojoj izvornoj, narodnoj formi i upotrebi.

Za čakavski je dijalekt presudna bila 1966. godina, kada se pojavio prvi tom *Rječnika govora otoka Vrgađe* B. Jurišića (I. Uvod. Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika, 1, JAZU, Zagreb 1966, 125). Zatim je slijedio drugi tom toga rječnika pod nazivom *Rječnik govora otoka Vrgađe uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima* (II. Rječnik, Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika, 2, JAZU, Zagreb 1973, 256; oba toma ukupno oko 8.000 riječi) i *Rječnik čakavskih izraza* (područje između Bakarca i Škrlejeve) Z. Turine i A. Šepića (Rijeka 1977, preko 4.000 riječi i izraza), te veliki dvojezični čakavsko-njemački rječnik M. Hraste, P. Šimunovića i R. Olescha (*Čakavisches-deutsches Lexikon*. Teil I. Herausgegeben

von Mate Hraste und Petar Šimunović. Unter Mitarbeit und Redaktion von Mate Hraste und Petar Šimunović. Unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch. Köln—Wien: Böhlau Verlag (Slavistische Forschung, 25/1), 1979, VII—LX+1416; *Čakavisch-deutsches lexikon*. Teil II. Deutsches Wortregister. Herausgegeben von Reinhold Olesch und Petar Šimunović, Köln—Wien: Böhlau Verlag, 1981, 253 (Slavistische Forschungen, 25/2); *Čakavisch-deutsches Lexikon*. Teil III. Čakavische Texte, Herausgegeben von Petar Šimunović und Reinhold Olesch, Böhlau Verlag, Köln—Wien, 1983, I—XXXVII+620+Karte; rječnik sadrži oko 1.500 stubaca). I napokon, godine 1985. pojavio se i *Rječnik bruškoga govora* J. i P. Dulčića (Hrvatski dijalektološki zbornik, 7/2, Zagreb, JAZU, 369—747 — sa oko 7.400 riječi), te *Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac* M. Perušića (Čakavska rič, 1986).

Obradu leksike u rječničkoj formi dobili su u novije vrijeme i čakavski govori u dijaspori. Riječ je o prvom dijalekatskom rječniku hrvatskogradišćanskog jezika G. Neweklowskog, koji se nedavno pojavio kao Sonderband 25 u ediciji Wiener Slawistischer Almanach (*Der kroatische Dialekt von Stinatz. Wörterbuch*, Wien 1990, 228 str., ukupno 3100 riječi i izraza). Za razliku od rječnika čakavskih govora u domovini, ovo je u stvari dvojezični rječnik, nastao na osnovu tekstova dviju ranije objavljenih knjiga K. Gáala i G. Neweklowskog: *Erzälgut der Kroaten aus Stinatz im suedlichen Burgenland* (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 10, Wien 1983) i *Totenklage und Erzälgut in Stinatz* (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 19, Wien 1987), i to kao sredena i obrađena kompjuterska korektura (nešto dopunena drugim materijalom G. Neweklowskog i H. Koschat, koji je ona pripremila za OLA). Tako se ovaj rječnik može shvatiti kao rječnički registar pomenutih tekstova, na jednoj, i kao dijalektološki opis hrvatskoga dijalekta iz Stinjaka, na drugoj strani. Ovo je drugo, nesumnjivo, mnogo značajnije, budući da je taj rječnik donekle kruna dugogodišnjeg uspješnog i u nauci visoko ocijenjenog istraživanja hrvatskogradišćanskih govora G. Neweklowskog (up. njegovu monografiju: *Die kroatische Dialekte der Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien 1978 /Ost. Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, XXV/ i druge radove, str. 22. Rječnika). I još nešto, ovaj rječnik prati predgovor autorev u kojem se na sažet način daju glavne strukturne osobenosti govora Stinjaka i njegova porijekla. (Zanimljivo je da Neweklowsky uopće ne pominje rječnik N. Bencsicsa i dr.: *Deutsch-Burgenländischkroatisch-Kroatisches Woerterbuch*, Eisenstadt — Zagreb 1982, niti vrši bilo kakva poređenja sa leksikom iz ovoga rječnika, koja ima pretenzija da bude standardnojezička za hrvatskogradišćanski književni jezik).

Ovome rječniku G. Neweklowskog prethodio je *Wortschatz des Burgenländischkroatischen* Elisabeth Palkovits (Wien, 1987), djelo koje sadrži

oko 13.000 riječi iz svih krajeva Gradišća. Međutim, Palkovitseva, na žalost, nije navodila odakle potiču leksičke jedinice, tj. tačne lokalitete, niti za pojedina značenja precizne potvrde. Tako je stvorila pogrešnu sliku o gradišćanskim govorima, kao da se radi o samo jednom dijalektu.

Za štokavski dijalekt podsticaj za preokret u istraživanju pružila je monografija M. Pešikana *Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori* (Srpski dijalektološki zbornik, 15, Beograd, 1965), uz koju se pojavila obimna leksička zbirka sa ovog područja (oko 8.000 riječi), ali se na pojavu odjelitih rječničkih djela čekalo opet dvadesetak godina. Naime, tek od 1984. godine se javljaju rječnici govora štokavskog dijalekta (prije svega u okviru Srpskog dijalektološkog zbornika, uz poticaj i uredništvo P. Ivića). Prvo je to bio *Rečnik leskovačkog govora* B. Mitrovića (Narodni muzej Leskovca, Leskovac 1984, oko 10.000 riječi), a zatim je slijedila cijela serija rječnika: *Rečnik narodnog govora u Crnoj Reci* M. Markovića (SDZb, 32, 1986, 243—500), oko 5.000 riječi; *Rečnik pirotskog govora* N. Živkovića (Piroto, 1987) *Rečnik timočkog govora* J. Dinića (SDZb, 34, 1988, 7—335), oko 7.000 riječi, zatim od istog autora *Dodatak rečniku timočkog govora* (SDZb, 36, 1990, 381—422), te rječnik o govoru Vasojevića R. Stijović pod malo neadekvatnim naslovom *Iz leksike Vasojevića* (SDZb, 36, 1990, 119—380), oko 4.000 riječi i *Frazeologija omalovažavanja u pirotskom govoru* D. Zlatkovića (SDZb, 36, 1990, 423—740).

Ovim leksikografskim djelima, na kraju, pridružuje se *Uskočki rečnik* M. Stanića u dva toma (prvi tom izašao u izdanju »Naučne knjige« Beograd, 1990, drugi tom je u štampi, preko 1.100 strana, sa oko 35.000 riječi), dakle, do sad najobimnije dijelektološko leksikografsko djelo u serbokroatistici, posvećeno govoru Uskoka (podnožje Durmitora u Crnoj Gori). Ukazujemo ukratko na ovaj rječnik, ali prethodno evo nekih napomena o rječnicima J. Dinića, R. Stijović i D. Zlatkovića iz zadnje knjige Srpskog dijalektološkog zbornika (knj. 36, 1990).

Dinićev *Dodatak* treba posmatrati zajedno sa njegovim prvim dijelom rječnika iz 1988. godine, i sa sadržajne i sa metodološke strane. To je klasičan popis leksike vlastitog govora iz istočne Srbije, i to s namjerom da se obuhvati kompletna leksička građa jednog idioma. Kad je riječ o istočnosrbijanskim govorima, budući na njihov status u srpskohrvatskom dijasistemu, to je preporučljiv metod, jer je svaki podatak iz tih, od standardnog jezika udaljenih govora, relevantan podatak. Taj se pak metod ne bi mogao primijeniti ni preporučiti za druge govore bliže standardnom jeziku, nego upravo suprotan: opis samo difirencijalne leksike. Kao i Dinić, slično postupa i D. Zlatković (uz napomenu da se kod njega više ogleda etnografski princip), čiji je prilog takođe iz istočnosrbijanske dijalekatske oblasti, no on se ograničava na izreke i frazeme u pirotskom govoru, tako da se njegov rječnik frazema omalovažavanja, u stvari, nastavlja na raniju građu koju je takođe publicirao u Srpskom dijalektološkom zborniku:

*Poslovice i poređenja u pirotskom govoru* (knj. 24, 337—683) i *Frazeologija straha i nade u pirotskom govoru* (knj. 35 175—457).

Po metodi leksikografske obrade dijalekatske leksike nasuprot ovim leksikonima stoji rad R. Stijović: to je i diferencijalni i opisni rječnik gornjovasojevičkog govora (ijekavskog izgovora jata). I u izboru građe i u njenoj obradi osnovna polazišta R. Stijović, u stvari, služili su principi koji su provjereni u *Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU*. Autorica pored rječničke građe u Uvodu navodi i neke strukturne karakteristike govora. Međutim, mnogo je bitnije to što se leksička građa donosi u izvornom liku, sa označenim prozodijskim obilježjima, tako da se na osnovu ovoga rječnika može konstruirati gramatički sistem govora i diferencijalna gramatika govora i književnog jezika. Ali, iznad svega je vrijednost ovoga rječnika u načinu definiranja natuknica, jednostavnom, konciznom, što se ne bi moglo reći za ranije dijalekatske rječnike.

I Stanić u svojem *Uskočkom rečniku* primjenjuje oprobani metodološki postupak *Rečnika SANU*. To znači da i on obuhvata, prije svega, diferencijalnu leksiku. Ali ovaj autor ide mnogo dalje od prethodnih u obradi tzv. opće leksike, osobito u onim slučajevima kada ona pruža i malu nijansu u značenju specifičnu za taj govor, odnosno nepoznatu dosadašnjim leksikografskim djelima. I što je posebno vrijedno, to su primjeri kojima se potkrepljuju značenjske nijanse pojedinih odrednica. Kako u opisu značenja, tako i u gramatičkim informacijama o pojedinim riječima Stanić slijedi uzuse *Rečnika SANU*: navođenje riječi u Nsg odnosno infinitivu, akcentovanje svih oblika, isticanje tzv. karakterističkih likova i dr. Uz to, mnogim natuknicama je naznačeno i njeno porijeklo.

Posebnost Stanićeva rječnika ogleda se u navođenju toponima i antroponima toga govornog područja, što upotpunjuje dijalekatsku i istorijsku sliku uskočkog kraja, te mnoštvo hipokorističkih tvorenica (i od imena i od općih riječi), što strukturno i kulturološki karakterizira ovaj govor. Stanić se predaje jezičkom materijalu i njegovom duhu, osvjetljava i detalje i cjelinu, veze, priče... Tako se pojedine natuknice pretvaraju u cijeli članak, u »esej« (što ima i svojih pozitivnih i negativnih strana). Stanić, da na kraju kažemo i to, ovim djelom zaokružuje svoja istraživanja o govoru plemena Uskoka na padinama Durmitora. U njega on inkorporira, u stvari, i svoje četiri ranije objavljene studije o uskočkom govoru (o fonetici, akcentu, morfologiji i sintaksi i onomastici) — i to sveobuhvatno i uspješno.

I na kraju, treba istaći da su nedavno i štokavski govori u dijaspori (u Gradišću) dobili svoju leksikografsku obradu. Riječ je o vrijednom djelu Siegfrieda Tornowa *Burgenländkroatisches Dialektwoerterbuch. Die vlahischen Ortschaften* (Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen. Band 15; Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1989). Na 399 strana Tornow obrađuje preko 10.000 natuknica iz južnog Gradišća i daje iscrpne podatke o strukturi i funkcioniranju ikav-

sko-štokavskih gradišćanskih govora. Time je serbokroatistika obogaćena novim saznanjima o hrvatskim iseljenicima u Austriji i sada je u mogućnosti da daje preciznije odgovore o njihovom porijeklu i o načinu na koji se u dijaspori sačuvao jezik i njihova materijalna i duhovna kultura.

## NEUE WÖRTERBÜCHER DER SERBOKROATISCHEN MUNDARTEN

### Zusammenfassung

Die Arbeit enthält eine Übersicht über die neuen Wörterbücher des Tschakawischen und Kaikawischen Dialekts, die auf Serbokroatisch und Deutsch erschienen sind.